

nie metod ich przewyższania. Autorzy objawiają ambicję naukowego podejścia do postawionego przed sobą zadania, starają się przeto nie tylko opisywać obserwowane zjawiska, ale także ujmować je w pewne prawidłowości, na podstawie których formułują prognozy przemian i program doskonalenia pracy ideologiczno-wychowawczej.

Ewa Klimowicz

PARADYGMATY ETYCZNE

Wasil K. Prodanow, *Poznanie i cennosci (osnowni paradigmi na etičesko poznanie)*, Nauka i Isskustwo, Sofia 1979, ss. 183.

W ostatnich latach daje się zauważyć w filozofii i literaturze etycznej istotny wzrost publikacji, w których podejmuje się niejako problemy „koniunkcyjne”. Są to, ogólnie rzecz biorąc, wszelkie problemy z zakresu ontologii, epistemologii czy metodologii, które można wyrazić w postaci koniunkcji. W tym samym nurcie rozważań lokuje się książka młodego etyka bułgarskiego W. Prodanowa.

Wasil Prodanow proponuje, aby traktować historię filozofii i etyki jako proces, w którym pojawiają się i przewijają się trzy paradygmaty etyczne: paradygmat zbieżności, w którym wartości i wiedza są ściśle ze sobą związane (to, co dobre, jest wówczas tym samym, co prawdziwe, a to, co prawdziwe lub rozumne, okazuje się w sposób konieczny dobre); paradygmat ten swoisty jest przede wszystkim dla etyki klasycznej, przedmarksowskiej. Drugim paradygmatem jest paradygmat antynomii, w którym zakłada się ostrą przeciwstawność wiedzy i wartości. Niepodobna wówczas wyprowadzić sądów wartościujących ze zdań o faktach. Fakty i wartości, stanowiąca jednocześnie podstawę i epistemologiczne uzasadnienie etyki normatywnej jako nauki. Relacja pomiędzy faktami a wartościami traktowana jest jako problem ściśle naukowy, który można badać i rozstrzygać przez odwołanie się do powszechnie uznanych metod praktyki społecznej.

Autor stara się ukazać społeczne i teoriopoznawcze przesłanki każdego paradygmatu. Paradygmat zbieżności wyraża swoisty heteronomiczny typ osobowości, a także pewną zależność etyki od ontologii i epistemologii. Teoretycznym wyrazem owej zależności jest utożsamianie substancji i wartości w filozofii przedmarksowskiej. W przypadku paradygmatu antynomii układem odniesienia jest świadomość jednostki, uwikłanej w urzeczowione stosunki społeczne w świecie alienacji; etyka stanowi wówczas teoretyczny wyraz właściwego burżuazyjnemu społeczeństwu fetyszyzmu towarowego. Z kolei paradygmat jedności ilustruje świadomość osobowości socjalistycznej; teoretyczną podstawą tego paradygmatu jest społeczna nauka marksizmu.

Oryginalność i wartość teoretyczna podejścia Prodanowa polega przede wszy-

stkim na postawieniu problemu możliwości paradygmatycznego ujęcia rozwoju teorii etycznej, a zwłaszcza na analizie poszczególnych paradygmatów. Ograniczoność miejsca nie pozwala na szczegółowe przedstawienie treści kolejnych rozdziałów książki, ale podajmy przynajmniej ich tytuły: część I, „Zbieżność” zawiera następujące rozdziały: „Socjologia zbieżności”, „Rozum i uczucie”, „Substancja i obowiązek”, „Zbieżność — ocena z zewnątrz”; część II, „Antynomia” zawiera m.in. rozdziały „Socjologia antynomii”, „Byt i wartość”, „Racjonalność i wybór wartości”; część III składa się z trzech rozdziałów: „Socjologia jedności”, „Jak jest możliwa autonomiczna etyka normatywna pojmowana jako nauka?”, „Metoda dochodzenia do normatywnej wiedzy etycznej”.

W książce znajduje się szereg twierdzeń i argumentów, z którymi niepodobna się zgodzić (np. twierdzenie o substancji społeczno-historycznej na s. 163 lub twierdzenie o substancjalizmie filozofii moralnej Kanta, s. 45). Ale nie w tym rzecz. Największą wartością książki jest proponowana przez autora koncepcja rozwoju teorii etycznej. Stanowi ona ważką inspirację dla dalszego rozwoju marksistowskiej teorii moralności.

Wiktor T. Ganżyn

MORALNOŚĆ W DZIAŁANIU REWOLUCYJNYM

Endre Farkas, *Moral i rewolucyonnost'. Rozmyslenij ob etičeskom nasledii K. Marksa i F. Engelsa*. Izdatielstwo političeskoj litieratury, Moskwa 1979, ss. 168, tłum. z węgierskiego M. A. Cheweszin.

Niewiele jest elementów szeroko rozumianego marksizmu, które wzbudzały tyle kontrowersji, co kwestia etycznych poglądów twórców tej filozofii. I chyba w tym można upatrywać jedną z psychologicznych przyczyn faktu, iż duża część autorów zajmujących się współcześnie etyką marksistowską bądź moralnością socjalistyczną poświęca część swych — ograniczonych przecież — sił na zrekonstruowanie i usystematyzowane przedstawienie poglądów etycznych Marksa, Engelsa lub Lenina. Prace tego rodzaju zasługują na szczególną uwagę, gdy zawierają próbę ukazania „nerwu” etyki marksistowskiej — kategorii lub wartości, organizującej całość refleksji etycznej, będącej jej motywem przewodnim, a zarazem punktem odniesienia większości norm i ocen.

Zadania takiego podejmuje się węgierski etyk Endre Farkas w książce noszącej tytuł *Moralność i rewolucyjność* (wyd. węgierskie 1976 r.). Farkas jest autorem wielu publikacji poświęconych etyce marksistowskiej; napisał między innymi książki: *Wolność i jednostka* (1968), *Moralność i polityka* (1970) i *Podstawy etyki marksistowskiej* (1975). Wiele jego publikacji przełożono na język rosyjski i cieszy się w Związku Radzieckim dużą poczytnością.

Zamiary badawcze autora obrazuje sam tytuł. To właśnie „rewolucyjność” ma być tą kategorią normatywno-opisową, która jest kluczem do etyki Marksa i Engelsa. Bez niej niepodobna zrekonstruować systemu normatywnego, a zarazem określić jego istotnych cech, odróżniających etykę marksistowską od etycznego rewizjonizmu: anarchizmu i oportunistów (z tymi to bowiem kierunkami autor naj-